

Rettsoppgjøret og rettsbevissthet

Av KNUT GREVE

117076 I (1-2)
Dagbladet
26. febr. 1946

INSTITUTT FOR NOR
OKKUPASJONSHISTOR

Artikkel -
del II
föreg 27
1946

I.

Det indre rettsoppgjør etter okkupasjonstiden har nå pågått i over et halvt år. Med en viss tilfredsstillelse konstaterer av og til enkelte av myndighetene, at det nå begynner å utkrystallisere seg en bestemt vurderingsskala av de forskjellige forseelser.

I og for seg burde dette ikke være så oppsiktsvekkende. Allerede under selve okkupasjonen ble spørsmålet drøftet såvel her i landet som i regjeringkretser, og de lovparagrafer som brukes, fremsto som resultat av disse drøftelser.

Til tross for dette lenge forberedte arbeid, og til tross for den rettspraksis som nå begynner å utvikle seg, er det allikevel tydelig at det ennå ikke eksisterer annet enn en rent formell norm for bedømmelsen av de forskjellige forgåelser, og at det ikke ligger noen samlet rettsbevissthet bak domstolenes avgjørelser. Såvel under stortingsdebatten som under den hissigte avispolémikk viser det seg stadig at vi mangler et samlet syn, bygd på en bevisst vurdering av forgåelsene i forhold til de verdier som er blitt krenket.

Altså en dobbelt usikkerhet: Vi har ikke en godtatt målestokk for de forskjellige komponenter som utgjør det demokratiske livssyn og derfor heller ikke en mulighet for å bedømme gradene av det ondartede, det farlige i de mange angrep på dette livssyn. En like stor

svakhet er det at vi heller ikke forsøker å utnytte de erfaringer som reaksjonen innen de forskjellige lag gir oss, og syns helt å se bort fra at dette oppgjør er mer enn et oppgjør med en gruppe landssvikere. Det gir oss et enestående rikt materiale til å underbygge vårt demokratiske livssyn, til å oppdage våre egne svakheter, til å erkjenne vår styrke.

Den positive mening med rettsoppgjøret må være en kartlegging og en manifestasjon av de verdier vi vil bygge vår livsoppfatning på.

Uten en etisk og moralsk målestokk blir lovparagrafene bare praktiske forordninger for på en lettvinnt måte å avfeie et vesentlig problem uten å ta det opp til drøftelse.

Hovedanklagen gjelder «lands-
svik», uten at vi får redegjort for hva dette ord egentlig innebærer. Landsforræderi er et gammelt begrep, og dets innhold er historisk betinget. Det ble utformet i tider da krigene mellom de forskjellige land hadde et klart og lettfattelig nasjonalt innhold. Dette gjaldt til og med den forrige verdenskrig. Den franskmann som den gang gikk i tysk tjeneste, var ikke i tvil om at han forrådte sitt land fordi det i den tyske ideologi ikke fantes noe som kunne appellere til hans fedrelandsfølelse overfor Frankrike. Men allerede den gang fremkom grensetilfelle Selv i England virket det som noe av et sjokk da Sir Roger Casement ble henrettet som

landsforræder mens en meget stor minoritet selv blant engelskmennene oppfattet ham som irsk patriot.

Men siden den første verdenskrig er det skjedd en utvikling som ikke lenger gjør landsforræderbegrepet entydig. Den krig som nå har herjet verden, var i første rekke en ideologisk krig, et oppgjør som var ventet, og som de forskjellige fløyer innen alle land rustet seg til å møte. Den nazistiske og demokratiske verdensanskuelse kunne ikke leve ved siden av hverandre. Den ene eller den annen måtte knuses, men først da det endelige store militære oppgjør fant sted, ble nasjonalitetsideen den herskende. Tydeligst kom dette forhold til syne i Spania, hvor borgerkrigen måtte oppfattes som en forferdelig generalprøve foran det endelige oppgjør. På regjeringens side kjempet den internasjonale brigade, demokrater fra hele verden. På Francos side tyskere og italienere. Her var ingen landssvikere, fordi selve det ideologiske innhold var så tydelig.

Inntil det tyske overfall på Norge var det intet som forbød en nordmann å tro at Norges fremtid avhang av den storgermanske tankes seier, at Norges undergang ville komme med hordene fra øst, støttet av jødiske kapitalister i England og Amerika. En kunne tro dette og kjempe for dette syn med en utpreget religiøs fanatisme. På den annen side var det tillatt å tro at den nazistiske og fascistiske diktaturmentalitet ødela alle menneskelige verdier og livsforhold og ville, hvis den seiret, skape en verden umulig for mennesker å leve i.

Det essensielle er at begge disse oppfatninger er bygd på et grunnsyn som under ingen omstendigheter kunne forlikkes. Mer eller mindre klart visste også de troende i begge leire at kampen ville komme, og de var på forhånd klar over

på hvilken side de ville komme til å stå, og denne side var ikke i første rekke bestemt av nasjonalitets-hensyn. De to store retninger omspente hele vårt kultursamfunn, og det var dettes fremtid kampen sto om. Det var «Europa», «Verden», ikke landegrensener, enkle fedrelandsbegreper, heller ikke kongetroskap eller grunnlovsbestemmelser, fastlagt i tider hvor de nye samfunns-ideer ennå ikke var utviklet og hvor konflikten mellom dem ikke var oppstått. Likeledes må det være klart at det innen enhver nasjon bare var et mindretall som hørte til de troende; flertallet var labilt eller tradisjonsbestemt.

Da krigen ramte vårt land, var det nærmest en selvfølge at de nazistiske elementer naturlig sluttet seg til de tyske overfallsmenn. Det ville betegnet en svakhet i deres overbevisning om de hadde latt seg hindre av Storting, regjering eller folkeflertall, for etter deres tro var Norges fremtid avhengig av Tysklands seier. Å kalle dem landsforrædere, er derfor i virkeligheten å tillempe et historisk betinget begrep på et tidspunkt hvor de historiske forutsetninger, som hadde utviklet dette begrep, ikke lenger var gjeldende. Vi kan derimot hevde at de ved den stilling de inntok, sluttet seg til det alvorligste angrep på ukrenkelige menneskelige lover historien kjenner.

La oss som et tanke-eksperiment forutsette, at utviklingen i vårt land hadde vært annerledes, at Hundseids bonderegjering var blitt sittende helt inntil krigens utbrudd med et stadig sterkere reaksjonært flertall bak seg. La oss ennvidere sette at Quisling hadde vært en smidigere og dyktigere person og hadde fortsatt som forsvarsminister, at det syn litt etter litt var blitt herskende (og labilt var det allerede sterkt utviklet), at dikta-